

Czasowniki i kolokacje wyrażające spożywanie posiłków w języku bośniackim i polskim

Magdalena Baer

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-2423-2087

Verbs and Collocations Expressing Eating in Bosnian and Polish

ABSTRACT: The article discusses verbs and collocations expressing the act of eating meals in Bosnian and Polish, e.g. *doručkovati/jeść śniadanie* ('have breakfast'), *kahvenisati/pić kawę, kawkować, kawoszyć* ('have coffee'). Four main semantic groups of verbs and collocations have been distinguished in the collected vocabulary: 1) indicating the consumption of main meals: *doručkovati/jeść śniadanie*, 2) referring to the consumption of additional meals, e.g. *užinati/jeść podwieczorek* ('have afternoon tea'), 3) indicating the consumption of festive meals: *iftariti/* there is no proper equivalent in the Polish standard language, so 'eat a meal at the end of the all-day fast during Ramadan', and 4) general, not indicating any specific meal, e.g. *konzumirati/konsumować*

('consume'). The aim of the article is to semantically and equivalently develop the collected Bosnian and Polish material in order to present the similarities and differences visible in this semantic field. The material basis for this study was the dictionaries and corpora of both languages in question. The comparative method was used in the analysis to help present similarities and differences based on selected vocabulary from this semantic field. The analysis showed that Bosnian turned out to be more synthetic than Polish, which in turn seems to be more innovative, because in the system, alongside old forms that have a common origin with Bosnian forms, there are new forms, which is something not observed in Bosnian.

KEYWORDS: verbs; collocations; eating; Bosnian; Polish.

CONFLICT OF INTERESTS STATEMENT: The author declares that there were no conflicts of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The author assumes sole responsibility for: preparing the research concept of the article, the way it is presented, developing the method, collecting and analyzing data, formulating conclusions, and editing the final version of the manuscript.

1. Wprowadzenie

Człowiek, by żyć, musi jeść. Jako gatunek biologiczny *homo sapiens* bez spożywania pokarmu nie przetrwałby, ponieważ to pokarm daje energię, która pozwala na funkcjonowanie mózgu oraz wprawia w ruch inne narządy powodujące, że człowiek się porusza, mówi i myśli. To wszystko sprawia, że spożywanie pokarmów jest tak ważne w codziennej ludzkiej egzystencji. Dawniej służyło tylko dostarczaniu energii dla organizmu, by przeżyć, jednak w toku ewolucji biologiczne podłoże tego procesu stało się tylko tłem do zaspokajania potrzeb wyższego rzędu, jak poczucie wspólnoty oraz wspólnego celebrowania ważnych dla społeczności chwil. Kulturowe podłoże spożywania posiłków jest obecnie równoważne, a często przewyższa biologiczne potrzeby organizmu.

Współcześnie mamy coraz mniej czasu na wspólne spożywanie posiłków, a co za tym idzie – na celebrację i nadanie im właściwej oprawy. Przy okazji świąt i ważnych uroczystości rodzinnych, zawodowych czy społecznych staramy się zadbać o odpowiednią celebrację tego wydarzenia, organizując różnego rodzaju śniadania, obiady, kolacje czy podwieczorki, jednak możemy sobie zadać pytanie, co jest dla nas wtedy ważne – samo spożycie posiłku o odpowiedniej porze dnia czy wspólne spotkanie?

Celem niniejszego opracowania jest analiza językowa – semantyczna, kontekstowa oraz ekwiwalencyjna czasowników i kolokacji z pola semantycznego SPOŻYWANIE POSIŁKÓW w języku bośniackim i polskim. Źródłem ekscerpcji materiału, więc także przykładów przytaczanych w niniejszym opracowaniu, są korpusy języka bośniackiego i polskiego zebrane w ramach projektu Sketch Engine. Dla języka bośniackiego wybrany został największy z istniejących korpusów MaCoCu Bosnian Web v1 (2021–2022), dla języka polskiego natomiast – Polish Web 2019. Korpusy niestety nie równoważą się ani pod względem wielkości, ani przygotowania materiału, ponieważ język bośniacki jest stosunkowo młodym językiem i nie istnieje dla niego wiele opracowanych korpusów w przeciwieństwie do języka polskiego. Podobny natomiast jest okres ich powstania – lata od 2019 do 2022. Definicje poszczególnych analizowanych czasowników i kolokacji zostały zaczerpnięte ze słowników i tekstów naukowych, dla języka bośniackiego są to np.: *Rječnik bosanskoga jezika* pod redakcją Ibrahima Čedicia [2007] oraz *Rječnik bosanskoga jezika* pod redakcją Senahida Halilovicia, Ismaila Palicia i Ameli Šehović [RBJ HPŠ 2010], a dla języka polskiego m.in.: *Wielki słownik języka polskiego PAN* (WSJP PAN) czy *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium leksykalno-semantyczne* Agnieszki Gasz [2019a]. Zastosowana metoda porównawcza ma za zadanie przedstawienie różnic i podobieństw wynikających z przynależności społeczeństw posługujących się opisywanymi językami do odmiennych, ale też i wspólnych kręgów kulturowych i religijnych.

Jako kolokacje zostały przyjęte za Renatą Przybylską i *Słownikiem języka polskiego* związki wyrazowe wykazujące się znacznym stopniem łączliwości komponentów, będące często używanym zestawieniem wyrazów, w którym sens całości wynika ze znaczenia poszczególnych części składowych, a ich połączenie – z restrykcji semantycznych lub uzusu [Przybylska 2020: 44; SJP]. Ważne kryterium określające, czy dana jednostka jest kolokacją, stanowi więc też frekwencja – częstsze występowanie w języku poszczególnych form wspólnie może wskazywać, że jest to połączenie kolokacyjne [Baer 2023: 6].

2. Ogólna charakterystyka języka bośniackiego

Tak ważny element życia ludzkiego jak spożywanie posiłków nie mógł zostać pominięty w języku, gdyż należało odpowiednio określać wykonywanie tej czynności. W opracowaniu analizie zostały poddane czasowniki i kolokacje wchodzące w pole semantyczne nazywające czynności spożywania posiłków w językach bośniackim i polskim. Omawiane języki należą do rodziny języków słowiańskich – bośniacki do grupy języków południowosłowiańskich, a polski do języków zachodniosłowiańskich, gdyż zarówno Bośniacy jak i Polacy są Słowianami. Wskazane języki służą jednak różnym kulturowo społeczeństwom – bośniackiemu heterogennemu religijnie i kulturowo społeczeństwu, z którego najbardziej odróżnia się komponent boszniacki (islamski), oraz polskiemu na pierwszy rzut oka społeczeństwu homogenicznemu kulturowo-religijnie. Bośnię i Hercegowinę zamieszkują trzy narody: boszniacki, serbski i chorwacki, należące do dwóch różnych kręgów kulturowych – islamskiego i chrześcijańskiego, które współlistnieją obok siebie w jednym państwie, posługując się oficjalnie trzema językami narodowymi: bośniackim (boszniackim), serbskim i chorwackim, wywodzącymi się z tego samego południowosłowiańskiego dialektu sztokawskiego. Problem języka bośniackiego w językoznawstwie dotyczy jego nazwy oraz tego, kto właściwie się nim posługuje. Często stosuje się zróżnicowanie nazewnicze i mianem języka bośniackiego niektóre środowiska (głównie chorwackie i serbskie, ale też częściowo boszniackie, dla których nazwa ta nie jest zbieżna z nazwą narodu [Bońkowski 2010: 171]), nie chcą nazywać języka ogólnego przynależnego do różnych narodowości zamieszkujących Bośnię i Hercegowinę i żądają, by język był nazywany językiem boszniackim, ponieważ posługuje się nim tylko społeczność Boszniaków, czyli Muzułmanów bośniackich, a pozostałe narodowości zostają przy swoich nazwach języków narodowych – serbskim i chorwackim. Przymiotnik *bośniacki* zaś określa całościowo Bośnię i Hercegowinę, więc język tak nazwany powinien służyć całemu społeczeństwu, a nie jego części. Argumentem głównym, dla którego językoznawcy boszniaccy określają swój język mianem *bośniacki*, jest odwoływanie się do

historii, tradycji i frekwencji w użytkowaniu. Nie negują oni istnienia nazwy *boszniacki*, jednak uznają ją za literacką i nową, niezakorzenioną w tradycji [Jahić 2001: 74–75]. Kolejnym zaś argumentem przemawiającym za tym, by stosować jednak nazwę *język bośniacki*, jest to, że zawiera on w sobie komponenty języków wszystkich trzech narodowości boszniackiej, serbskiej i chorwackiej – głównie na płaszczyźnie leksykalnej, częściowo fonetycznej i składniowej, co stanowi swego rodzaju kontynuację wariantu języka serbsko-chorwackiego używanego na terenie Bośni i Hercegowiny jako republiki w ramach Jugosławii określanego neutralizacją wariantów, więc równoważenie się na tym terenie komponentów językowych wariantu wschodniego (serbskiego) i zachodniego (chorwackiego) [Spagińska-Prószak 1997: 72]. Komponent boszniacki obecny w postaci m.in. orientalnej leksyki odnoszącej się do życia codziennego, wskazującego na rytuały religijne czy stosunki społeczne, wzbogaca język bośniacki i nie oznacza, że należy traktować ten język hermetycznie, jako stosowany tylko przez jedną grupę etniczną i odmawiać mu wskazanej nazwy.

3. Analiza semantyczna i ekwiwalencyjna zebranego materiału

Religia i kultura mają ogromny wpływ na przyjmowanie pokarmu, gdyż często to one determinują to, kiedy, z kim i jakie spożywane są posiłki. Niezależnie jednak od przynależności kulturowej czy religijnej ważność tego działania jest wysoka. W analizowanych językach przejawia się to istnieniem wielu określeń nazywających same posiłki, np.: pol. *śniadanie, obiad, podwieczorek, kolacja*, boś.: *doručak, užina, ručak // objed, večera* czy warianty wskazujące na celebrację świąt lub rytuałów religijnych, np.: pol. *śniadanie wielkanocne, wieczera wigilijna*, boś. *uskršni doručak // uskršni // vaskršni // vaskršni doručak; badnja večera; sehur; iftar*. Niemniej ważniejsze od nazw samych posiłków jest istnienie czasowników i kolokacji czasownikowych wskazujących na ich spożywanie. Tutaj pole semantyczne pozostaje dość obszerne, gdyż należy zwrócić uwagę nie tylko na współczesne formy, ale odnieść się także do form archaicznych, których jest dość dużo, przynajmniej w języku polskim.

Analizie podlegać będą czasowniki w języku bośniackim – 17 jednostek, w języku polskim – 15 i kolokacje: w języku bośniackim – 18 jednostek, w języku polskim – 43 jednostki, gdyż występowanie form syntetycznych i analitycznych jest jedną z podstawowych różnic w określaniu działania związanego ze spożywaniem posiłków w języku bośniackim i polskim. Język bośniacki zachował – tak jak chorwacki i serbski – czasowniki syntetyczne nazywające czynności spożywania posiłków, np. *doručkovati, zajutarkovati, ručati, objedovati, večerati, večeravati, sehuriti, iftariti, užinati*. W języku polskim natomiast, by wyrazić treść wskazującą na te właśnie czynności, należy użyć formy analitycznej, najczęściej

więc kolokacji czasownikowo-rzeczownikowej, np. *jeść śniadanie, jeść obiad, jeść kolację, spożywać śniadanie, spożywać obiad, spożywać kolację, jeść podwieczorek, spożywać podwieczorek, spożywać posiłek, zasiadać do stołu*, czasowniki syntetyczne pozostają zaś w sferze archaicznej, np. *śniadać, wieczerzać, wieczerzować, obiadować, posilać się, posilić się, jużynować, swaczyć*, a ich użycie wskazuje wielokrotnie na określony styl językowy, gdyż np. w stylu potocznym można wyróżnić też czasowniki takie, jak: *kawkować, kawować, kawoszyć*. Czasowniki ogólne wskazujące na wykonywanie czynności jedzenia, np. *jeść // jesti, konsumować // konzumirati* są obecne w obu analizowanych językach, choć język polski wydaje się mieć więcej leksemów, gdyż czasowniki, np. *posilać się // posilić się, spożywać // spożyć i stołować się*, nie znajdują bośniackich odpowiedników.

Zebrany materiał można podzielić na cztery mniejsze grupy semantyczne określające spożywanie posiłków głównych, dodatkowych oraz świątecznych, a także czasowniki czy kolokacje wskazujące na ogólną potrzebę przyjęcia pokarmu.

3.1. Czasowniki i kolokacje wskazujące na spożywanie posiłków głównych

Od nazw trzech głównych posiłków – *śniadania//doručak, obiadu//ručak//objed* i *kolacji // večera* powstały czasowniki i kolokacje, które wskazują na ich spożywanie: *doručkovati – jeść śniadanie, ručati/objedovati – jeść obiad i večerati – jeść kolację*. Istnienie w języku bośniackim czasowników *doručkovati* (1744)¹, *ručati* (2155), *objedovati* (339) czy *večerati* (1652) nie oznacza, że nie mogą być użyte także kolokacje czasownikowe mające to samo znaczenie – *jesti doručak* (132), *jesti ručak* (75) i *jesti večeru* (51), jednak, jak widać, mają mniejszą frekwencję i brzmią mniej naturalnie. W języku bośniackim należy wspomnieć też o czasownikach pochodzących od oznaczających czynności spożywania głównych posiłków wskazujących na dokończenie tychże posiłków – *doručati* i *dovečerati* ‘zakończyć spożywanie obiadu, kolacji; zakończyć jedzenie’ [RBJ], które notuje słownik, ale nie pojawiają się w korpusie i są praktycznie nieobecne w przestrzeni internetowej. Bośniackie czasowniki syntetyczne określające czynność spożywania posiłków są dwuaspektowe, prócz czasownika *večeravati*, który jest niedokonany i pojawia się w stylu potocznym [RBJ] HPŠ 2010]. Czasownik *objedovati* pochodzący od nazwy głównego południowego posiłku (obiadu) – *objed* – etymologicznie pochodzi od tego samego rdzenia w obu analizowanych językach: prasl. **obědъ* to forma od czasownika **oběsti*

1 W nawiasie podano liczbę wystąpień danego przykładu w korpusie.

‘objeść ze wszystkich stron, wszystko’; **oběsti se* ‘najeść się do syta’, ‘zjeść obfity posiłek’, choć pojawia się także interpretacja ‘wspólny posiłek’ [Boryś 2008: 371].

We współczesnym języku polskim czynności odnoszące się do spożywania posiłków wyrażane są za pomocą kolokacji: *jeść śniadanie, jeść obiad, jeść kolację*, które wyparły istniejące wcześniej w języku czasowniki syntetyczne: *śniadać, obiadować, wieczerzać* wskazywane i odczuwane jako archaiczne [Gasz 2019a: 61]. Czasowniki *śniadać* i *obiadować* są notowane już tylko w słownikach, z kwalifikatorem *dawne* [Zdunkiewicz-Jedynak 2023: 71], natomiast *wieczerzać* pojawia się w tekstach biblijnych, np. w tłumaczeniu Nowego Testamentu, w Apokalipsie św. Jana: „Oto stoję u drzwi i kołaczę, jeśli ktoś posłyszysz mój głos i drzwi otworzy, wejdę do niego i będę z nim wieczerzał, a on ze Mną” [Biblia Tysiąclecia 2000, Ap. 3:20]. W *Biblii Tysiąclecia*, która jest odczytywana w polskich kościołach, pojawia się ten czasownik, co może wskazywać na archaiczność tłumaczenia, gdyż w innych, nowszych wersjach przekładowych pojawiają się kolokacje *spożywać wieczerzę* [Biblia warszawsko-praska 1997; *Uwspółcześniona Biblia Gdańska. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* 2017; *Pismo Święte. Przekład toruński Nowego Przymierza* 2023] czy *spożywać posiłek* [Biblia Święta to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowa Biblia Gdańska 2012] lub w ogóle czasownik *ucztować* [*Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza* 2016].

3.2. Czasowniki i kolokacje wskazujące na spożywanie posiłków dodatkowych

Kolejną grupę czasowników i kolokacji nazywających czynność spożywania posiłków stanowią te odnoszące się do posiłków dodatkowych, takich jak: boś.: *zajutrak, užina*, pol.: *drugie śniadanie, podwieczorek*, dawniejsze *jużyna* i nowoczesne zapożyczone z języka angielskiego *lunch, brunch* czy potoczne *kawa, przegryzka*. W języku bośniackim pojawiają się określenia dwóch posiłków, które trudno przetłumaczyć na język polski, gdyż nie istnieją adekwatne ekwiwalenty. *Zajutrak* to lekki posiłek spożywany jeszcze przed śniadaniem, natomiast *užina* to posiłek zjadany pomiędzy posiłkami głównymi. Można by do niego odnieść dawną polską nazwę podwieczorku, tzw. *jużyny* [Wojnar 2023: *jużyna*; SJPd]. Jednak w językach bośniackim, chorwackim i serbskim nazwa uległa rozszerzeniu i nie oznacza tylko popołudniowego posiłku, ale każdy dodatkowy krótki posiłek w ciągu dnia. Beata Kiszka-Pytel, opisując dawne słownictwo odnoszące się do spożywania posiłków w gwarach śląskich, daje przykład czasownika *jużynować*, który oznacza ‘jeść posiłek, przerywając pracę w polu’ [Kiszka-Pytel 2023: 47], co jest bliższe znaczeniu przytoczonej nazwy posiłku *užina* i czasownika *užinati* w języku bośniackim.

Czasownik *užinati* 'spożywać mały posiłek, np. podwieczorek', choć także nie jest notowany w korpusie, występuje w języku bośniackim. Pojawia się w tekstach literackich, np. w balladzie *Hassanaginica*: „Svrati nam se, mila majko naša, da mi tebi užinati damo” [Hasanaginica 2005]. To stara ballada powstała w połowie XVII wieku, przetłumaczona m.in. na język polski przez Adama Mickiewicza. W prezentowanym przekładzie autorstwa Juliusza Benešicia czasownik *užinati* jest realizowany jako kolokacja *podać podwieczorek*: „Wracaj do nas, droga matko nasza; chcemy tobie podać podwieczorek” [Benešić 1938: 182]. W korpusie języka bośniackiego natomiast w odniesieniu do posiłku, jakim jest *užina*, pojawiają się tylko kolokacje czasownikowo-rzeczownikowe określające czynność jego spożywania i są to: *pojesti // jesti užinu* 'zjeść // jeść mały posiłek', pozostałe kolokacje zawierające rzeczownikowy komponent *užina* nie odnoszą się do spożywania tego posiłku, np. *imati užinu* 'mieć mały posiłek', *nositi užinu* 'nosić mały posiłek', *pripremiti užinu* 'przygotować mały posiłek', *dijeliti užinu* 'rozdawać mały posiłek', *kupiti // kupovati užinu* 'kupić // kupować mały posiłek' czy *osigurati užinu* 'zapewnić mały posiłek'. Czasownik syntetyczny nie jest zatem obecny w korpusie, mimo że występuje także w tekstach współczesnych, nie tylko literackich, np.: „Poruka je poslana svima, a obraća se roditeljima čija djeca dođu gladna u školu, te se apeluje kako bi trebalo da doručuju jer će tek oko podne užinati” [Softić 2023].

W odniesieniu do posiłków dodatkowych w języku polskim można wskazać dwa czasowniki, a mianowicie: *kawkować (się)* określany w WSJP PAN jako potoczny i żartobliwy, definiowany: 'spędzać pewien czas, pijąc kawę w towarzystwie lub dla relaksu', np. „Teraz tylko czekać na pogodne dni i kawkować, kawkować, kawkować...” [WSJP PAN] i *kawoszyć* o tym samym znaczeniu, jednak pochodzący od leksemu *kawosz* 'amator kawy' [Gasz 2019b: 95]. Barbara Kudra stwierdza jednak, że czasownik ten ma trochę inne znaczenie i definiuje go jako: 'być kawoszem, lubić kawę, pić ją często niekoniecznie w towarzystwie' [Kudra 2016: 54]. Pojawienie się w języku polskim tych form może oznaczać potrzebę użytkowników języka, by móc w mniej formalny sposób określać wykonywane czynności, ale także wskazuje na ich kreatywność i ekonomizację języka, gdyż następuje tu kondensacja treści i kompresja formy w odniesieniu do kolokacji *pić kawę* [Kudra 2016: 54]. Semantycznie w tych czasownikach najważniejsza jest jedna z funkcji, jakie wskazywane były na początku niniejszego opracowania w odniesieniu do posiłków, czyli ich wspólne spożywanie. W bośniackim odpowiedniku czasownika *kawkować (się)*, jakim jest *kahvenisati // kahvelenisati* w definicji na plan pierwszy wysuwa się właśnie towarzyska strona picia kawy zobrażowana przez wymieniony czasownik 'powoli, z zadowoleniem w miłej atmosferze pić kawę rozmawiając' [RBJ HPŠ]. W korpusie MaCoCu czasownik

ten nie występuje. Pojawia się jednak na stronach internetowych, np. „Takoder, potpuno je normalno kahvenisati po čitav dan u nekom od lokalnih kafića iako je, recimo, sredina radne sedmice” [Zimić 2017] oraz jest notowany w słowniku RBJ i gramatyce [Jahić i in. 2000: 111; 125; 285].

3.3. Czasowniki i kolokacje odnoszące się do spożywania posiłków świątecznych

Trzecią opisywaną grupą czasowników i kolokacji są te związane ze spożywaniem posiłków świątecznych lub odnoszących się do obrzędów religijnych. To właśnie w tej sferze uwidacznia się odrębność języka bośniackiego, gdyż pojawiają się tu czasowniki syntetyczne *sehuriti* pochodzący od słowa *sehur* ‘posiłek przed wschodem słońca rozpoczynający post w ciągu dnia’ [RBJ HPŠ], *iftariti* ‘spożyć posiłek po całodniowym poście’ [RBJ HPŠ] i potocznie *iftariti se* ‘spożywać posiłek po całodziennym poście’ [RBJ HPŠ], pochodzący od słowa *iftar* ‘posiłek wieczorny, który kończy dzienny post’. Wymienione czasowniki są więc związane z kulturą islamu, w której w czasie ramadanu nie spożywa się posiłków w ciągu dnia, więc posiłek przed wschodem i po zachodzie słońca są bardzo ważne, a dodatkowo posiłek po zachodzie słońca ma uroczysty charakter. Nie dziwi, że w języku powstały leksemy, które wyrażają także tę czynność wykonywaną jedynie przez miesiąc w ciągu roku, ale ważną z punktu widzenia religijnego i kulturowego. Pojawienie się tych czasowników ma dwojaki charakter. Jedną kwestią to analogia do innych, istniejących w języku, które są omawiane w artykule, czyli np. *doručkovati*, *večerati*, a drugą kwestią to chęć zaznaczenia przez społeczność muzułmańską odrębnego charakteru tych posiłków i nieodnajdowania w kulturze słowiańskiej oraz języku ekwiwalentu, który semantycznie odpowiadałby potrzebom społeczności muzułmańskiej. *Sehuriti* i *iftariti* (*se*) to czasowniki odrzeczownikowe. Ich podstawami słowotwórczymi są rzeczowniki, które weszły do języka bośniackiego poprzez turecki: *sehur* z języka perskiego i *iftar* z języka arabskiego, do których dodano słowiański sufiks bezokolicznikowy *-iti*. Powstałe formy są więc w pełni zasymilowane w języku bośniackim i odmieniają się podobnie jak rzeczowniki, od których pochodzą, otrzymując słowiańskie końcówki fleksyjne. W języku polskich muzułmanów również można spotkać czasownik *iftarować* [Abdallah-Krzepkowska 2023: 147], którego podstawę słowotwórczą stanowi ten sam rzeczownik *iftar*. Mechanizm tworzenia czasownika jest taki sam jak w przypadku języka bośniackiego – do obcej rzeczownikowej podstawy słowotwórczej dodawany jest polski sufiks czasownikowy *-ować*.

Pozostałe formy sklasyfikowane w tej grupie to kolokacje w języku polskim, np.: *jeść* // *zjeść* // *spożywać* // *spożyć* *śniadanie wielkanocne* czy *jeść* // *zjeść* //

spożywać // spożyć wieczerzę // kolację wigilijną. Zastosowanie jednego z przytoczonych czasowników wynika z kontekstu i stylu funkcjonalnego, w jakim używa się tych kolokacji, np.: „Spożywając śniadanie wielkanocne z rodziną, mamy też nadzieję, że wszyscy kiedyś spotkamy się w wieczności na ucztie Chrystusa”; „Po powrocie do domu z rannej Mszy Świętej spożywamy śniadanie wielkanocne”; „Mamo, dwadzieścia jeden lat temu, po raz ostatni jedliśmy śniadanie wielkanocne razem, miesiąc później rozpoczęła się nasza tragedia”; „Po złożeniu sobie ciepłych życzeń usiedliśmy do wielkanocnego stolika, aby w gronie kolegów i koleżanek zjeść «Śniadanie Wielkanocne»”. Natomiast dla języka bośniackiego trudno określić w tej grupie formy kolokacji. W korpusie zaprezentowanych jest łącznie tylko kilkanaście kolokacji nazywających sam posiłek *uskrśni // uskrśni // vaskrsni // vaskršni doručak // ručak*, jednak nie pojawiają się one w odniesieniu do czynności jego spożywania, ale ze względu na funkcjonowanie syntetycznych czasowników *doručkovati // ručati* formy opisowe z ich użyciem są niepoprawne. Można zastosować formy analityczne *jesti // objedovati uskrśni // uskršni // vakrsni // vaskršni doručak // ručak*. Nagromadzenie form przymiotnikowych wynika z normy języka bośniackiego, która obejmuje różne warianty językowe – zarówno chorwackie *uskrśni // uskršni*, jak i serbskie *vaskrsni // vaskršni* [RBJ HPŠ]. Wszystkie formy funkcjonują w języku równolegle z rozróżnieniem do wyrażanej konfesji katolickiej (*Uskrs*) i prawosławnej (*Vaskrs*). Boszniacy nie mają potrzeby wytwarzania swojej formy językowej – nie określa ona święta w obrębie ich religii, więc korzystają z form przyjętych przez użytkowników społeczności katolickiej i prawosławnej.

Niepełne dane korpusowe dla języka bośniackiego mogą wynikać z jego ograniczonej wielkości. Korpus MaCoCu Bosnian Web v1 (2021–2022) jest jednak największym notowanym w Sketch Engine korpusem ogólnym dla języka bośniackiego, choć zawiera tylko ponad 700 tys. jednostek, i z tego też względu został wybrany do analizy.

3.4. Czasowniki i kolokacje ogólne, niewskazujące na żaden konkretny posiłek

Do ostatniej grupy zaliczone zostały wybrane czasowniki ogólne i kolokacje oznaczające czynność spożywania posiłków, które nie odnoszą się do żadnego konkretnego z nich i są to np.: w języku polskim *jeść // jadać // zjeść // zjadać, konsumować // skonsumować, posilać się // posilić się, spożywać // spożyć, stołować się*, w bośniackim zaś np.: *jesti // pojesti, konzumirati*. Wskazane czasowniki w obu językach tworzą kolokacje z rzeczownikami oznaczającymi posiłki lub konkretne artykuły spożywcze czy dania. Czasownik *jeść // zjeść* tworzy najczęściej kolokacje z omówionymi już wcześniej *jeść // jadać // zjeść // zjadać*

śniadanie // obiad // kolację czy o bardziej ogólnym znaczeniu *jeść // jadać // zjeść // zjadać posiłek*, np.: „Beksińscy w nieskończoność jeżdżą windą, jedzą obiady, umierają, a wokół nich zmieniają się tylko nic nieznaczące rekwizyty: coraz nowsze modele telefonów czy sprzętu grającego”; „Niemniej jednak umówił się z autorem listu, że tego wieczoru zje kolację razem z jego rodziną”; „Gotowa wracam do kuchni, gdzie zalewam herbatę i zjadam śniadanie w tym samym czasie przygotowując kanapki do pracy”; „Wraz ze zmieniającymi się trendami społecznymi coraz więcej osób jada śniadania poza domem”. Nie uwiadczniają się tu różnice z językiem bośniackim, np.: „Najlepši trenutak u Kući mu je bio kad je na svadbi jeo jagnjetinu!”; „Naravno mnogi od nas izbjegavaju jesti banane koje su zrelije odnosno na kojima se po kori nalaze tačke smeđe”; „I sobom nose svoje vanstranačke relacije i moći, tražeći novo gniježdo, toplu koku, gdje bi svoje moći izlegli u razmjeri da mogu da joj pojedu bataku, džigericu o vrat”. Czasownik *konsumować // skonsumować* WSJP tłumaczy jako ‘jeść i pić’, jednak często korzysta się z tego wyrazu w kontekście spożywania alkoholu i zażywania narkotyków, np.: „Polacy wciąż konsumują małą ilość wina, co nie upoważnia do tego żeby mówić, że w Polsce nie ma kultury picia wina”; „Coffee shop – lokal, w którym legalnie sprzedaje się i konsumuje marihuanę oraz haszysz”. W korpusie pojawiają się także kolokacje odnoszące się do spożywania posiłków, jak przy czasowniku *jeść // zjeść*, np.: *konsumować posiłek*: „Mieszkańcy Austrii uczęszczają do lokali, które nazywają się Heuriger, gdzie konsumują posiłek dopełniając go winem Heuriger”, czy ogólnie potrawy lub konkretne dania i produkty, np.: „Na wyspie za otrzymane od organizatorów «Dunaty» konsumujemy potrawy z grilla. [...] przy dźwiękach gitar i śpiewie Pawła Orkisa, uczestnicy rajdu /młodzież, przewodnicy, zaproszeni goście, sponsorzy i organizatorzy konsumowali upieczoną na patyku kiełbasę/ na ile kto miał ochotę!”. Czasownik *konsumować // skonsumować* występuje w wielu kontekstach, często wskazujących nie tylko na spożywanie jedzenia, ale korzystanie z wszelkich rodzajów dóbr. Podobna sytuacja zachodzi w języku bośniackim, więc również czasownik *konzumirati* odnosi się do jedzenia i picia, m.in. alkoholu i innych używek, ale także spożywania konkretnych posiłków, produktów czy dań, np.: „Preporuka je protein konzumirati sa vodom nakon treninga zbog brže apsorpcije a sa mlijekom pred spavanje jer mlijeko sadrži kazein koji usporava apsorpciju. Počnite da pijete kozje ili ovčje mlijeko jer je bogatije mnogim vitaminima i mineralima pa konzumirajte feta sir i mocarelu. Ja usitinu živim prljavim životom, kradem, varam, uzimam kamatu, činim zinaluk, konzumiram alkohol i druga opojna sredstva, podmićujem ljude radi ličnih interesa [...]”.

Czasowniki *posilać się // posilić się, spożywać // spożyć i stołować się* występują tylko w języku polskim. Formy *posilać się // posilić się i spożyć // spożywać*

w WSJP PAN są opatrzone kwalifikatorem *książkowe*. Czasownik *posilić się* // *posilać się* oznacza 'zjeść posiłek, zaspokajając głód', natomiast forma *spożyć* // *spożywać* ma szersze znaczenie i jest wyjaśniana jako 'jeść i pić'. Często więc te czasowniki i tworzone z nimi kolokacje występują w stylu literackim czy administracyjnym i są synonimami słowa *jeść* // *zjeść*, stąd pojawiają się pary kolokacji *jeść* // *zjeść posiłek* – *spożywać* // *spożyć posiłek*, ale też z nazwami konkretnych posiłków: *jeść* // *zjeść śniadanie* // *obiad* // *kolację* – *spożywać* // *spożyć śniadanie* // *obiad* // *kolację*, np.: „Spożywaj 4–5 posiłków dziennie, bez «podjadania» między posiłkami”; „Wieczne życie wypływa z tronu Bożego i jest ono również owocem, który odkupieni będą spożywali z drzewa żywota po wieczne czasy”; „Po uczcie dla ducha większość pielgrzymów wybrała się, by spożyć obiad w Domu Pielgrzyma lub pobliskich restauracjach”. Czasownik *posilić się* // *posilać się* nie odnosi się do konkretnych posiłków, ale wskazuje na określone produkty, choć należy zwrócić uwagę na to, że częściej pojawia się w tekstach religijnych i odnosi się do spożywania „pokarmu duchowego”, np.: „Żadna modlitwa nie gwarantuje Ci nieśmiertelności, a Eucharystia, na której posilasz się Ciałem Boga – tak; [...], którzy już dawno nie uczestniczyli we Mszy Świętej i nie posilali się Chlebem Niebieskim [...]”. Czasownik *stołować się* ma znaczenie 'jadać gdzieś posiłki, zwłaszcza obiady' [WSJP PAN], jest to również czasownik występujący raczej w stylu literackim i dziś brzmi trochę archaicznie. Nie tworzy kolokacji czasownikowo-rzeczownikowych, w korpusie występują formy kolokacji o małej frekwencji, np. *stołować się* (*bohaterowie*) (5), *stołować się* (*elita*) (5), częstsze są kolokacje czasownikowo-przymikowe typu *stołować się u* (195), np.: „Jak już wspominałem, jem u siebie i rzadko stołuję się u Chińczyka lub w tego typu lokalach” lub *stołować się w* (1717), np.: „Za to prawie 60 proc. Amerykanów przynajmniej raz w tygodniu stołuje się w fast foodach”.

Do wspomnianej grupy należy też kolokacja *zasiadać* // *zasiąść do stołu*, która oznacza rozpoczęcie przygotowanego posiłku. Kolokacja występuje w tekstach stylu wysokiego, gdyż odnosi się do czynności wykonywanych uroczystie i w dni świąteczne. Takie użycie uwidacznia się w przykładach wyekscerpowanych z korpusu, np.: *Pierwsza Gwiazda*: „Gdy pierwsza gwiazdka pojawi się na niebie wtedy rodziny zasiadają do stołu”; „[...] my dzieci nudziłyśmy się ogromnie, bo w dużej jadalni zasiadało do stołu grono wielu znanych lwowskich przedstawicieli świata nauki i kultury”; „Za kilka godzin wielu naszych przyjaciół, znajomych i darczyńców, a także wolontariuszy i współpracowników zasiądzie do stołu w Wigilię Bożego Narodzenia”. W korpusie można odnaleźć też inne znaczenie, wskazujące na odbywanie rozmów przy stole, np. z protestującymi, gdyż kolokacji *zasiąść* // *zasiadać do stołu* można użyć w różnych

kontekstach. Największą frekwencję reprezentuje jednak kontekst wskazujący na czynność spożywania posiłków.

4. Podsumowanie

Zaprezentowane w artykule czasowniki i kolokacje wchodzące w zakres pola semantycznego SPOŻYWANIA POSIŁKÓW w językach bośniackim i polskim tworzą liczną grupę, jednak o skonkretyzowanej strukturze. Dla języka polskiego są to najczęściej kolokacje, dla języka bośniackiego – czasowniki syntetyczne. Liczba poszczególnych kolokacji czy czasowników poddanych analizie w każdym z omawianych języków jest podobna, jednak w korpusach uwidacznia się ogromne zróżnicowane frekwencji użycia form analitycznych względem syntetycznych. W języku polskim syntetyzm w tym polu znaczeniowym był obecny w minionych wiekach, formy czasownikowe funkcjonowały dawniej, teraz zostały zastąpione przez formy analityczne – kolokacje czasownikowo-rzeczownikowe, co jest widoczne w większej liczbie przeanalizowanych kolokacji niż w języku bośniackim, w którym ich użycie nie jest niemożliwe, jednak bardziej naturalnie brzmią formy syntetyczne i są częściej stosowane niż formy analityczne wskazujące na to znaczenie. Ze względu na formy dawne, które pojawiły się w analizie języka polskiego, liczba czasowników względem kolokacji w obu językach jest prawie jednakowa, jednak współcześnie struktura pozostaje zupełnie inna i przeważa analityzm, co widać w liczbie kolokacji, ale też ich użyciu, które można wyekscerpować z korpusu. Należy jeszcze wspomnieć o dysproporcji w liczbie zgromadzonych jednostek językowych w obu korpusach: w bośniackim tylko 700 tys., a w polskim – ponad 2 miliardy, co również może mieć wpływ na przeprowadzone badanie. Struktura gramatyczna form jest więc jedną z podstawowych różnic pomiędzy językiem polskim a bośniackim, semantycznie zaś w większości nie uwidacznia się wiele różnic, choć podstawową jest występowanie w języku bośniackim czasowników wskazujących na religijny charakter spożywania pewnych posiłków, np. *iftariti* i *sehuriti*, które ze względu na muzułmański charakter społeczeństwa posługującego się językiem bośniackim są czasownikami o wysokiej frekwencji. W języku polskim wspomina się tylko o występowaniu takich czasowników, głównie w języku potocznym polskich muzułmanów. Wpływ kultury i religii jest więc widoczny także w kształtowaniu się czasowników i kolokacji z pola semantycznego SPOŻYWANIA POSIŁKÓW.

Bibliografia (wraz ze stosowanymi skrótami)

- Abdallah-Krzepkowska Beata (2023), *Language of Polish Female Convert to Islam*, w: *Managing Spoiled Identity. The Case of Polish Female Convert to Islam*, red. Beata Abdallah-Krzepkowska, Katarzyna Górak-Sosnowska, Joanna Krotofil, Anna Piela, Leiden, Boston, s. 135–168. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004529540_007.
- Baer Magdalena (2023), *Syntheticism and Analyticism of Linguistic Units in Croatian-Polish Comparative Approach on the Example of Croatian Sudjelovati and Polish Take Part, Participate* (brać/wziąć udział, uczestniczyć), „Slavia Meridionalis“, t. 23, art. 2894, s. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.11649/sm.2894>.
- Benešić Juliusz, red. (1938), *Jugosłowiańska poezja ludowa*, Warszawa.
- Biblia Święta to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Nowa Biblia Gdańska (2012), Ustroń.
- Biblia Tysiąclecia (2000), wyd. 5, Warszawa.
- Biblia warszawsko-praska (1997), Warszawa.
- Bońkowski Robert (2010), *Oficjalna nazwa jednego z trzech języków urzędowych w Bośni i Hercegowinie – konflikt nazwotwórczy*, w: *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, red. Jadwiga Stawnicka, t. 1, s. 166–174.
- Boryś Wiesław (2008), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Čedić Ibrahim, red. (2007), *Rječnik bosanskoga jezika*, Sarajevo.
- Gasz Agnieszka (2019a), *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium semantyczno-leksykalne*, Katowice.
- Gasz Agnieszka (2019b), *Polskie i rosyjskie czasowniki motywowane nazwami napojów*, w: *Słowiański krąg: słowo – myśl – obraz w tradycji i współczesności*, red. Aneta Banaszek-Szapotałowa, Katowice, s. 91–104.
- Hasanaginica (2005), w: Wikizvor, wydawca Sladjan Glisić, Bratunac, <https://bs.wikisource.org/wiki/Hasanaginica> [dostęp: 22 października 2025].
- Jahić Dževad (2001), *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Sarajevo.
- Jahić Dževad, Halilović Senahid, Palić Ismail (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica.
- Kiszka-Pytel Beata (2023), *Wokół stołu... – kilka uwag o dawnym słownictwie związanym ze spożywaniem posiłków zachowanym w śląszczyźnie*, „Studia Językoznawcze”, t. 22, s. 41–52.
- Kudra Barbara (2016), *O niektórych właściwościach nowych derywatów czasownikowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 62, s. 49–57.
- MaCoCu Bosnian Web v1 (2021–2022), <https://www.sketchengine.eu/macocu-corpora-from-the-web/> [dostęp: 22 października 2025].
- Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza (2016), Toruń.
- Pismo Święte. Przekład toruński Nowego Przymierza (2023), Toruń.

- Przybylska Renata (2020), *Kolokacje a analiza semantyczna wyrazu*, „LingVaria”, nr 15/2, s. 43–51.
- RBJ – Jahić Dževad, red. (2010), *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo.
- RBJ HPŠ – Halilović Senahid, Palić Ismail, Šehović Amela (2010), *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo.
- SJP – *Słownik języka polskiego*, hasło: *kolokacja*, <https://sjp.pl/kolokacja> [dostęp: 12 września 2025].
- SJPDor – Doroszewski Witold, red. (1985–1969), *Słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Softić Mirza (2023), *Siromašnih ima i na zapadu: Kako ne upasti u vrtlog iz kojeg nema izlaza*, https://tiny.pl/qfs_bzxj [dostęp: 29 marca 2025].
- Spagińska-Prószak Agnieszka (1997), *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Gdańsk.
- Uwspółcześiona Biblia Gdańska. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (2017), Giedajty.
- Wojnar Janina (2023), *Słownik polszczyzny XVI w.*, hasło: *jużyna*, <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/56365/> [dostęp: 2 września 2025].
- WSJP PAN – Żmigrodzki Piotr, red. (2007–), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl> [dostęp: 1 kwietnia 2025].
- Zdunkiewicz-Jedynak Dorota (2023), *Polacy mówią o jedzeniu... Konceptualizacja czynności jedzenia w świetle polskiej leksyki*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 66–83.
- Zimić Muhamed (2017), *Kolumna: Šator*, <https://radiokameleon.ba/sator/> [dostęp: 28 marca 2025].

dr Magdalena Baer – Zakład Języków Południowosłowiańskich, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: diachronia i synchronia języka chorwackiego i bośniackiego, głównie kolokacje i czasowniki w języku współczesnym, w stylu administracyjnym w odniesieniu np. do chorwackiego eurolektu, w diachronii: rozwój i ewolucja chorwackich dialektów oraz standaryzacja języka chorwackiego; związki języka i przyrody.